

Hembygdsbladet

År 2016
Nr 1

Medlemsblad för Vikingstad hembygdsförening.
Hemsida: <http://www.hembygd.se/vikingstad/>.
Kontakt: Göran Nilseryd Tel 0142-20205
Ansvarig utgivare: Gunnar Asplunder

Redaktörer:
Rickard Fransson
Anders Cedergren

Välkomna till 2016 års verksamhet med Vikingstads hembygdsförening. Nu stundar årsmöte och nya kommande aktiviteter. Vi välkomnar nya medlemmar och styrelseledamöter. Vi är tacksamma för foton, gamla som nya, och textbidrag till hembygdsbladet. Namnförslag till vakanta platser i styrelsen emottages av valberedningen Rickard Fransson och Lars Gunnar Pettersson. Vi söker bl. a. en ny ordförande.

I detta nummer berättar vi bl.a. om händelser och aktiviteter kring och i Kapellån som flyter genom Rakered .

DEN GAMLA BILDEN

Rakereds tegelbruk

Vid tiden för laga skiftet 1832-33 bestod Rakereds by av fyra och tre fjärdedels mantal fördelade på nio brukningsenheter. Bebyggelsen var belägen söder och väster om den gamla kyrkplatsen. I byn var 105 människor bosatta, dessutom var ägarna till tre brukningsdelar bosatta på andra håll. På byns marker söderut fanns inte mindre än 20 torp och backstugor bebodda av 103 människor. Alla de här nämnda hade sin huvudsakliga försörjning av vad jorden kunde ge. Två brukningsdelar från gårdarna såldes ganska snart efter skiftet för sammanslagning. Även så revs en del torp och stugor men i gengäld byggdes också några nya omkring 1850. Detta ger en bakgrund till den lyftning bygden fick när Storgården 1888 inköptes av Klas Magni från Skatelövs socken i Kronobergs län. Det har sagts att handslagning av tegel tidigare förekommit vid Rakered. I vilket fall som helst upptäckte Magni snart, att leran på gårdens ägor lämpade sig bra för tegelframställning. Och att det dessutom fanns tillgång av bra sand på gårdens mark vid Röda Holmen Denna tillgång av råmaterial gjorde att Magni snart började med tegeltillverkning i mindre skala. Med sig till Storgården från Skatelöv hade Magni en anställd som så småningom kom att få betydelse för Rakereds tegelbruk. Detta var Gustaf Johansson

som började som torpare vid Stenkullen. Här kan nämnas att hans första dagsverke vid Storgården var att plöja på den åker där tegelbruket kom att byggas och där han så småningom blev tegelmästare. En annan anställd hos Magni var Johansson bosatt i Röda Holmen och anställd som rättare vid jordbruket, senare tegelbrännare. 1894 hade efterfrågan på tegelvaror ökat så mycket att en satsning på industriell tillverkning var aktuell. I samband med att byggandet av tegelbruket började anställdes från Skåne en tegelmästare Haker, som dels skulle vara sakkunnig vid byggnationen, och dels skulle svara för tegeltillverkningen som bedrevs samtidigt med bygget. Vid den här tiden lades också räls till sandtaget vid Röda Holmen och till lertaget väster om bruksbyggnaderna. Materielen fraktades med hästdragna decauvillevagnar. Efter en från början oplanerad utbyggnad stod så tegelbruket färdigt 1897. Det nyuppförda tegelbruket bestod av ugn- och tillverkningshuset, östra och västra torkladorna, maskinhus samt smedja. Den tidigare nämnde Gustaf Johansson hade under några år sysslat med diverse vid tegelframställningen. 1896 blev han helt anställd som brännare.

År 1897 övertog patron Magni arrendet av Mjölby tegelbruk och drev därefter båda bruken. 1903 blev så Mjölbybruket utan tegelmästare. Magni ansåg att Gustaf Johansson nu hade lärt sig så mycket om tegeltillverkning, att han borde få den lediga tjänsten i Mjölby. Men att han först skulle lära upp rättaren Johansson till tegelbrännare.. År 1906 blev ett märkesår för Rakereds och Mjölby tegelbruk, då också Kallerstads tegelbruk i Linköping införlivades i koncernen. Ett bolag med namnet AB Förenade tegelbruken bildades. Bolagets förste disponent blev patron Magni, dock endast under två år. 1908 efterträddes han av disponent Örtenblad.

De första åren Rakereds tegelbruk var i drift brändes teglet i en vedeldad fältugn. Denna ersattes snart av en koleldad sextonkamrars rundugn. Det innebar att det på vardera sidan av ugnskroppen fanns åtta kamrar. Man började insättning av råtegel på ena sidan, samtidigt som man brände på motsatta sidan. När så insättningen var färdig på första sidan var andra sidan färdigbränd och uttagning av teglet kunde börja. Och så pågick den här rundgången under hela tillverkningssäsongen. Denna började som regel mellan 15 april och 1 maj och pågick till den 15 sept eller något senare. Före säsongstarten sysselsattes alltid några man med reparationer och översyn av maskiner och redskap. I första hand var det maskinisten och brännarna som anlätades. Även efter säsongens slut återstod en del avställningsarbeten med samma personal men som regel också med biträde av ugnspersonalen.

Också under vintern sysselsattes en del personal med utlastning. Till stationsområdet i Bankeberg som det då hette, hade under säsongen körts tegelvaror i upplag. För att under vintern lastas på järnvägsvagnar för längre transporter. Till detta arbete anlätades alltid ugnspersonalen. Men även vid upplagen hemma kring tegelbruket kunde det ibland bli köer av tegelhämtare under vintern. Det var ju den tid på året då lantbrukarna hade bästa tiden för sådana körslor. Om tegelmästaren då inte hann med att kontrollera hämtningen fick någon av brännarna rycka in och biträda. Under första världskriget hade alltid tegelhämtarna från framförallt Nykil och Gammalkil lass både bort och hem. Under dessa år var det svårt med kolanskaffning med påföljd att man i stället fick elda ugnen med ved. Och då passade det ju bra för körarna från skogssocknarna att ha vedlass bort och tegel i hemlass. De sortiment som tillverkades vid Rakered var dräneringsrör, takpannor, spiktegel samt två storlekar mursten, tio och tolv tum. Sand och lera lastades av vid bruksbyggnadens östra sida där det fanns en stor träbassäng kallad ältan. Där fanns också ett antal trämått av olika storlekar. Dessa användes för uppmätning av de olika materialslagen, blandningen varierade beroende på vad slags tegel som skulle tillverkas.

När så sand och lera tömts i ältan tillsattes lämplig mängd vatten för att få riktig konsistens på tillverkningsmassan, som därefter gick till pressen för formning och sedan till klippmaskinen där de rätta måtten på olika sorter klipptes. Drivkraften till all den maskinella utrustningen var ånga. När råteget lämnat tillverkningen karrades det ut i torkladorna. Murstenen som hade den längsta torktiden lagrades alltid på övervåningarna beroende på att genomluftningen var den bästa där. Övriga sorter torkades i bottenplanen, takpannor i östra ladan, rör och spiktegel i den västra. Som regel transporterades råteget ut i ladorna av ugnspersonalen. I samtliga lador fanns fasta hyllstativ där råteget placerades på speciella ramar kallade rioler. Pannor och rör måste torkas stående annars förlorade de formen. Från tillverkningen fanns en uppfordring till övervåningen för transport av murstenen. När stenen sedan skulle ner för bränning fanns en hiss vid ugnskroppens södra gavel. Hissen rymde inte mer än den lastade karran varför mannen som körde karran fick gå trappan ned för att fortsätta med sin kärra på bottenvåningen. Det här systemet gällde även brännarna som hade att kärra kolet från upplaget vid norra gaveln till hissen, skicka upp karran med hissen, själva gå trappan upp och sedan kärra ut kolet till fyrplatserna.

Ur personalen vid Rakereds tegelbruk Vikingstad 1919. Bakre rad f.v Herman Ryden,Algot Fransson, Axel Andersson,Ernst Kron,Erik Andersson. Främre rad f.v David Johansson,Ivar Gustafsson,John Axelsson,David Gunnar,Rikard Gunnar,Edvin Ljungblad,Allan Andersson. Längst till höger, Ekström, kallad Jenkis.

Här kan också nämnas de tunga lyft som var ständigt återkommande. Tolv tums stenen vägde tolv kg pr st och hanterades alltid två och två alltså 24 kg. Det kunde också förekomma hantering med tre i varje lyft Brännarnas arbete var kanske inte så fysiskt betungande men ändå in på 1920-talet var de bara två vilket innebar att de ständigt arbetade tolv timmarsskift även sön- och helgdagar. Och så var det helt på deras ansvar att hålla jämn fyr så att teglet inte blev varken för lätt eller för hårt bränt, i båda fallen odugligt. Allt skrottegel maldes ned på en kulkvarn och pulvret återanvändes i ny tillverkningsmassa. Trots att arbetet i tegelbruket var både tungt och smutsigt återkom många av de anställda år efter år.

En bidragande orsak var förmodligen de efter dåtiden goda förtjänsterna, samt att tegelmästare Johansson med sitt lugna och gemytliga uppträdande var en mycket omtyckt chef. Varje år tillverkades mellan en och en och en halv miljon tegel. Arbetsstyrkan varierade något men var som regel mellan 20 och 25 stycken. År 1919 kom att bli ett rekordår för produktionen i Rakered då tillverkades två miljoner tegel. Sanden började sina vid Röda Holmen varför nyanskaffning av sandtäkt var nödvändig. På det forna rittaretorpets mark fanns god tillgång av bra sand. Enda nackdelen var att det blev längre transporter. Därför anställdes nu tre småbrukare att med enbets-häst och sandkista rymmande en halv kbm svara för sandkörningen. Dessa tre fasta körare blev Karl Berg i Bäckhemmet, Karl Andersson, Trollhagen, och Axel Andersson, Trädgårdstorp. Axels häst kördes av sonen Lill Axel. De här körarna hade inte bara sandtransporter, de körde också tegel till upplaget i Bankeberg och hade då alltid kol i hemlass. Dessutom kördes också tegel till andra håll bland annat till Malmslätt när de första flygverkstäderna byggdes. All den äldsta bebyggelsen där är murad med Rakeredssten. Var det många och brådskande leveranser hände det också att andra av traktens lantbrukare utförde körslor. I mitten av 1920-talet förändrades lertransporterna radikalt, ända från brukets start hade man transporterat leran med en från Storgården inhyrd häst som drog decauvillevagnarna. Bolaget inköpte nu ett litet lokomotiv som dragkraft. Förste förare på loket blev Axel Karlsson, Östergården, mest känd under namnet Laban. Han tog senare värvning och fick efter detta anställning vid SJ märkligt nog som lokförare. Hans efterträdare på loket vid Rakered blev Gunnar Kleist, en syssla som han innehade till nedläggningen. Han var inneboende hos sin syster och svåger som var bosatta i Stenkullen. Också svågern Hilding Gustafsson var anställd vid tegelbruket. Nu för tiden talas och skrivs det ofta om svågerpolitik. Det var någonting som i hög grad förekom vid Rakered. Bland de anställda var fäder och söner, bröder och svågrar, det var tydligen så att man hjälpte släktingar till ett arbete med bra förtjänster. 1926 kom att bli ett märkesår beträffande personalomsorgen, då inreddes vid den norra gaveln en matsal där de anställda kunde äta sin matsäck. Tidigare hade detta skett på arbetsställena sittande på kärror, lådor eller bänkar. Direkt i anslutning till matsalen hade tegelmästaren ett litet kontor. Där upptogs nu en lucka i väggen mot matsalen och där utbetalades i fortsättningen avlöningarna. Tidigare hade detta skett via den öppna kontorsdörren. Vid den här tiden eller något tidigare utökades också brännarstyrkan. Utöver Walholm och Johansson blev också Gustaf Johansson, Sandtorpet, anställd som brännare. Även detta var ett stort steg i personalomsorgen. Fram mot 1930-talet började den maskinella utrustningen vid Rakered vara ganska sliten. Bolaget beslöt då att modernisera och öka driften vid Mjölby och Kallerstad då dessa var mer centralt belägna. Men att driften vid Rakered skulle pågå så länge maskinerna fungerade. 1934 kom så att bli det sista tillverkningsåret. Det fanns dock så stora ineliggande lager att det dröjde till 1940 innan allt var utsålt. Tegelmästare Johansson skötte trots sina 80 år utförsäljningen. Sandtaget kom att brukas till 1941. Där arbetade till slutet Axel Andersson (Stor Axel), Trädgårdstorp, och John Rydén, Karlsberg. Sanden kördes med lastbil till Kallerstad Och transporten sköttes av Petterssons åkeri Linköping. Lastningen utfördes manuellt och bemanning på bilen var far och två söner. Rakered såväl som andra tegelbruk nyttjades också som luffarhotell, men som det låg lite vid sidan av de stora allfartsvägarna var inte besöksfrekvensen så stor. Det fanns dock två stamkunder som regelbundet återkom. Den ene var en liten klotrund figur som gick under namnet Hässleberg. Den andre var en mycket prydlig man alltid klädd i mörk kostym och om vädret så fordrade mörk paletå med sammetskrage. Han kallades Fritz spåntäckare. Dessa båda bohemer var tydligen ganska välsituerade. De färdades alltid per cykel, vilket inte var så vanligt inom deras skrå.

Utdrag ur boken Rakered, en försvunnen socken. Med text av Torsten Andersson. Finns att läsa på hembygdsgården. Bilder ur Östen Allerts samling.

Hembygdsgårdens underhåll

Taktvätt på skjutshållet utfördes av Christer gör jobbet med bistånd av Weine Skoog med sin teleporter maskin med plattform. Samtidigt sågades en del trädgrenar bort som var nära huset. Tack till dessa herrar för god hjälp med underhållet.

Foto Rickard Fransson

Bron över Kapellån vid Rakereds kvarn.

Foto Karl Fransson år 1985

Pumpbild På Kapellåns norra sida invid bron vid Åsarp, fanns denna vattenpump där det gick att hämta vatten även vintertid då andra vattentag kanske hade frusit. Vid platsen har det även varit å-tvätt dit damerna gick för att tvätta och skölja. Finns det minnen och bilder från platsen? Hör av er!

Torsdagsförmiddagar i varje vecka är det arbete och prat på hembygdsgården. Alla är välkomna att utföra någon syssla som känns meningsfull.

Kapellån

Kapellån börjar vid Gälstad-Lundby där Humpån förenas med Fettjestadsån. De två källflödena tar sin början i sjöarna Bjärsen respektive Storsjön. Kapellån mynnar ut tillsammans med Lillån i Svartån nära Ledberg. Slakaån är ett biflöde som rinner upp sv Skeda udde och förenas med Kapellån vid Frössle. Kapellån har ett mycket meandrande, (slingrande) lopp, i synnerhet mellan Gälstad-Lundby och länsväg 636 (gamla E4) Vid Rakered finns ett vattenfall med en fallhöjd på ca 3,5 meter som utnyttjades för att driva kvarnen. Det har även en tid funnits kräftor i ån som då fiskades.

Å-rensningen i Kapellån.

Gösta i Kvarstad berättade att det på 1920-talet gjordes en stor å-rensning i Kapellån. Arbetet gjordes med hjälp av ett mudderverk med slängskopa. Mudderverket flyttades på larvfötter utmed å-kanten. Alla markägare utmed ån eller vars marker hade utlopp via diken och bäckar i Kapellån, kallades till Lagerlunda där det bildades ett årensningföretag. Ett lån togs med en avbetalningsplan på 50-år, där markägarna årligen fick betala sin av lantmätaren utmätt och fastställd del. /Göran N

Notdragning i Kvarstad på 40-talet.

På vårkanten fiskade man i Kapellån med hjälp av not. Man samlades på gårdet nedanför eken där det gamla torpet Åsätter låg. Det var folk från Rusthållet, Frälsegården och ibland också folk från Nybble. Med en till två man på Nybblesidan och tre till fyra på kvarstadsidan drogs sedan noten nedströms ner mot gränsen till Löth. Noten var en stor strut med två långa fångstarmar, i struten låg ett "sänke", en stor sten, som gjorde att noten släpade något på åbotten. På vissa ställen var det stora vassa stenar på åbotten där noten lätt kunde fastna. Dessa ställen kände de äldre väl till, och då fick man dra upp noten. Och dra den på land förbi stenarna. Med jämna mellanrum drog man upp noten och tömde struten på fisk, som man lade i tygsäckar och drog med sig. När fisket var klart för dagen, samlades man och delade upp fångsten. Det blev alltid några stora gäddor, några lakar och mycket småfisk. /Göran N

Badlivet utmed Kapell ån i Vikingstad på 40-50-talet

Vid Kvarstad Rusthåll hade vi två bryggor som varje vår efter islossningen fick lagas eller byggas upp på nytt. Den ena bryggan låg nedanför huset och den användes i huvudsak när det tvättades trasmattor och när vi förr i tiden hade byk på vår och höst, då sköljdes tvätten vid den bryggan. Botten var på platsen lite dyg och var mindre bra att bada från, men det hände ibland att vi tog oss ett dopp även där. Den andra bryggan hade vi cirka 100 meter nedanför ladugården, där var det en hård lerbotten och blev vår riktiga badplats. Med liar och räfsor slog vi av vassen och rensade upp så att vi kunde bada där. Efter en dag ute på arbete var det skönt att bada och tvätta av sig t.ex. hö "smolket". På vårkanten var det också en bra plats att meta på.

I granngården Frälsegården hade dom en brygga nedanför trädgården där gårdens folk badade och där dom kunde skölja sin tvätt och skura sina mattor.

Den största och traktens bästa badplats låg nedanför Lilla Greby och där samlades traktens ungdomar på kvällar och helger sommartid för att bada, dom äldre satt på å-kanten vid stora stenen och tittade på.

Far hjälpte oss med den första simträningen som jag sedan fullföljde på simskolan vid Lunnevads Folkhögskola, dit fick man cykla på egen hand, det var drygt tyckte jag. Men jag hade tur för faster Astrid bodde i flygel till gården Stor Tollstad, och stannade jag till där så blev jag som regel bjuden på blåbärssaft och bullar, då gick det sedan lätt att cykla hem till Kvarstad. /Göran N

Julmarknad 5 dec 2015.

Även förra årets julmarknad blev välbesökt, och knallarna hade god försäljning.

Tack till alla som gör hembygdsgården levande vid olika tillfällen.

Tack till er som har skänkt lotterivinster.

Här kunde besökarna köpa ost från Holland.

B-Ekonomibrev
Vikingstads Hembygdsförening
Returadress Gunnar Månsson, Torsgatan 14A
590 49 Vikingstad

Årsmöte söndag 6 mars kl 17.00 i Vikingstad missionskyrka.
Sedvanliga förhandlingar och val. Vi bjuder på fika.
Kjell Edelönn berättar om sin bussresa till Rumänien.

Valberedning inför årsmötet:
Rickard Fransson 070 - 522 52 56
Lars - Gunnar Petersson 070 - 719 59 30
Vi behöver ny ordförande eftersom Göran Nilseryd avsagt sig uppdraget.
Är någon intresserad?

Förslag på aktiviteter år 2016 i föreningen:

berättarkvällar
bussutflykt
sommarkafé
allsångsafton
öppet hus på hembygdsgården
byvandring
marknader
hemvändardag
reovering av hembygdsföreningens brandsprutor till brukbart skick.

Hembygdsföreningen har fått pengar från följande stiftelser

Ylva & Östen Allerts stiftelse 13 782 kronor
Carolina Svenssons stiftelse 6 390 kronor

Har ni artiklar eller bilder så mottages de tacksamt av hembygdsföreningen.

Aktiviteterna utföres i samarbete med Studieförbundet.

